

עדיף שנכרי יעשנה, שלדעת המקור חיים כשנפסלה אצלו מאכילת כלב בפסח מותר, וכן כתב בשו"ת שערי דעה (חלק ב, סי' לז), מה שאין כן אם יהודי ירכיב את התרופה אף שהחמץ יפסל מאכילה אין זה מועיל בפסח עצמו, ולכן ירכיב הנכרי את התרופה ובזה לדעת ה"מקור חיים" מותר.

סימן ב

מצה שנאפתה מקמח ללא גלוטן לצאת בו ידי חובת אכילת מצה

בו יבואר דין זה לענין מצה, חלה וברכהמ"ז

רבים הם אלה הרגישים לגלוטן המצוי בכל חמשת מיני דגן מה שנקרא חולי צליאק. הגלוטן מצוי הכי הרבה בחטה, ובשאר מיני הדגן במידה פחותה בהרבה מן החטה. אך רבים הם אלה הרגישים גם למידה קטנה של גלוטן. מאן דהו מגדל כיום "חטה" ללא גלוטן כלל, וחטה זו משמשת לעשיית קמח ולאפיית מצות לאלה הרגישים לגלוטן.

וצריך עיון גדול אם יוצאים בזה ידי חובת אכילת מצה בליל הפסח, כיון שתפקידו של הגלוטן הוא להחמיץ, הוא הוא הגורם להפוך את הקמח לחמץ, ומבואר בגמרא פסחים (לה,א): "אמר רבי שמעון בן לקיש וכן תנא דבי רבי ישמעאל וכן תנא דבי ר' אליעזר בן יעקב, אמר קרא (דברים טז): לא תאכל עליו חמץ שבעת ימים תאכל עליו מצות, דברים הבאים לידי חימוץ אדם יוצא בהן ידי חובתו במצה, יצאו אלו שאין באין לידי חימוץ אלא לידי סירחון". וכיון שקמח זה שהוא ללא גלוטן לא יכול לבוא לידי חימוץ, א"כ לכאורה הדבר פשוט שאין יוצאין בו ידי חובת מצה בליל הפסח.

ונראה לומר לכאורה, דהיקש הגמרא של חמץ ומצה הוא לענין חמשת מיני דגן שהמינים הללו באים לידי חימוץ, וממילא גם כשרים למצה. וא"כ גם הקמח ללא גלוטן שהוא קמח חטה, הרי הוא מהמינים שבאים לידי חימוץ, וכיון שכן לא איכפת לן מה שגידול זה אין בו את אותו גלוטן, כיון שעכ"פ הוא בא מהמינים שיכולים לבוא לידי חימוץ.

ונראה שלזה נתכוין בשו"ת בית הלוי (סי' כו סק"ד) שהביא את דברי הרמב"ם בפרק ו' מהל' חמץ ומצה הלכה ה' שכתב: "מצה שלשה במי פירות יוצא בה יד"ח בפסח, אבל אין לשין אותה ביין ושמן ודבש או חלב משום לחם עוני". והקשה שם הלחם משנה, שהרי בגמרא פסחים (לה,א) ממעטת הגמ' אורז ודוחן מהפסוק דלא תאכל עליו חמץ שבעת ימים תאכל עליו מצות, דברים הבאים לידי חימוץ יוצאין בה ידי מצה לאפוקי אורז ודוחן. ואם כן למה לא נתמעט גם את הנילוש במי פירות שאינם באים לידי חימוץ. ותירץ הלח"מ, דלא ממעטין מהך היקשא רק דברים שאין המין כולו בא לידי חימוץ

כמו אורז ודוחן, אבל מי פירות דהמין הרי בא לידי חימוץ, רק שנילוש באופן כזה שאינו בא לידי חימוץ, זה לא נתמעט מהך היקשא.

והביה"ל הביא לזה ראיה מגמרא דילן, דאמר ריש לקיש עיסה שנילושה ביין ושמן ודבש אינו חייב על חימוצו כרת, וביאר זאת כך, דכיון דאין יוצאין בה ידי מצה כיון דהוה ליה מצה עשירה, ואינו חייב על חימוצו כרת. ושואלת הגמרא רב הונא בריה דרב יהושע מהא דהמחזהו וגמעו, אם חמץ הוא ענוש כרת, ואם מצה אין אדם יוצא בה יד"ח בפסח. הרי שלא לומדים את ההיקש הנ"ל. ולכאורה תימה הוא על רב הונא בריה דרב יהושע שלא לומד את ההיקש הזה שהגמרא לפני כן ממעטת מחמתו דאינו יוצא ידי מצה באורז ודוחן והכל מכוח אותו היקש. ועל כרחך צריך לומר דהקושיא לריש לקיש שממעט עיסה שנילושה ביין מחיובא דחמץ משום דאינו יוצא בה יד"ח מצה כיון דס"ל דההיקש קאי גם על כהאי גוונא דהמין בעצמו יוצאין בו ידי מצה ורק שנילוש באופן כזה דאינו יוצא בו. ועל זה הקשתה הגמרא מהא דהמחזהו וגמעו דחייב משום חמץ אע"ג דאינו יוצא בו משום מצה, וא"כ על כרחך דלא אמרינן הך היקשא רק לענין המין וכמו באורז ודוחן, אבל בכה"ג שהמין עצמו בא לידי חימוץ רק שנילוש באופן כזה שלא בא לידי חימוץ עכשיו, בכה"ג לא קאי ההיקש כלל. וע"ש שהביא דעת הרמב"ן שנראה מדבריו דלא כמו שנתבאר (ויבאר להלן).

וכן הוכיח בספר דברי יחזקאל (סי' יא) ממה שכתב הרמב"ם פרק ו' מהל' חמץ ומצה הל' ה, והובא לעיל: "מצה שלשה במי פירות יוצא יד"ח בפסח, אבל אין לשין אותה ביין או בשמן או בחלב משום לחם עוני כמו שביארנו, ואם לש ואכלו לא יצא יד"ח". וכתב שם המגיד משנה ח"ל: וראיתי מי שכתב שאינו יוצא במצה הנלושה במי פירות בלבד אלא עם תערובת מים לפי שאנו צריכים שימור מחמץ, וכל שאינו מחמץ אין יוצאין בו ידי מצה. וכבר נתבאר שמי פירות לבד אין מחמיצין ודבר נכון הוא — עכ"ל. והרב המגיד סבירא ליה בדעת הרמב"ם דעיקר ההיקש למסקנת הגמרא שנדחו דברי רב פפא אינו בא אלא ללמד על המינין, וכל דבמינו איכא חמץ ומצה סגי (וזה דלא כדברי הרמב"ן וכמו שגם ציין הבית הלוי הנזכר).

וכן הביא שם את דברי המג"א (סי' תנד ס"ק א) ח"ל: סובין — פרש"י קליפת חטים הנושרת בשעת כתישה, ומורסן הנשאר בנפה ע"ש. ומזה מוכח קצת דבא לידי חימוץ מדיוצאין בהן ידי חובת מצה לדעת רש"י. ואפשר לומר כיון שהוא ממין הבא לידי חימוץ יוצא בה יד"ח — עכ"ל המג"א. ומשמע שנסתפק במה שנחלקו הרמב"ם והרמב"ן שדעתו במלחמות (פסחים לו) דכל שאינו בא לידי חימוץ גם אם הוא ממין הבא לידי חימוץ, אין יוצאין בו יד"ח. אבל עכ"פ דעת הרמב"ם ועוד ראשונים דכל שמאותו מין מחמיץ, גם אם זה אינו מחמיץ או בגלל שנילוש באופן כזה שאינו מחמיץ או לסברתנו בגלל שהוציאו ממנו את הגלוטן ולכן אינו מחמיץ, מ"מ כשר הוא לצאת בו יד"ח אכילת מצה.

וראה בקובץ שיעורים לפסחים (אות קעו) שהסתפק בהא דממעטינן אורז ודוחן לענין

מצה כיון שאין באין לידי חימוץ, אם הדין תלוי בבא לידי חימוץ, ואילו משכחת אורז ודוחן באין לידי חימוץ היו כשרין למצה ולא בעינן חמשת מיני דגן. וכן להיפוך, אי משכחת בדגן שאינו בא לידי חימוץ פסול למצה, או דמקרא דבא לידי חימוץ ילפינן דאורז ודוחן פסול, והפסול הוא משום דאינו מחמשת מיני דגן ולא משום דאינו בא לידי חימוץ. והביא דכפי הנראה מדברי הרמב"ן הרי דעתו נוטה דבעינן בא לידי חימוץ. ועל כן כתב דמצה עשירה תהא פסולה בלאו טעמא דלחם עוני, אלא כיון דמי פירות אין מחמיצין לכן היא פסולה.

אבל באמת לא יעלה על הדעת שנתיר מצה מאורז ודוחן אילו היו באים לידי חימוץ, שהרי התורה מיעטה אורז ודוחן דאינם כשרים למצה, ואחרי שהתורה מיעטה, הרי אפילו אם נמצא אורז ודוחן שכן באים לידי חימוץ בודאי שלא נתיר לעשות מהם מצה, דלזה בעינן דוקא שיהא מחמשת מיני דגן.

ולפי"ז אפשר לומר דגם איפכא, דכיון דהתורה אמרה שמצה צריכה להיות דוקא מחמשת מיני דגן, ואמנם חז"ל ביארו טעמא דמילתא כיון דבאין לידי חימוץ, אבל אחרי שכך גזרה התורה שצריך להיות דוקא מחמשת מיני דגן, אם כן יתכן דעכשיו גם אם לא באין לידי חימוץ יהיו כשרים לאכילת מצה בפסח.

ובאמת הרמב"ן שם הקשה לענין אפיית מצה בלא מים, דאין לזה דין "לחם". דאם בלא מים תיפוק ליה משום דכל שאינו בא לידי חימוץ אין יוצאין בו במצה וכו' הא למדנו למצה שנילושה בלא מים שאפילו היתה עניה אין יוצאין בה — עכ"ל (וכן הקשה בלח"מ על הרמב"ם פרק ו' מהל' חמו"מ הל' ה'). וצ"ע, דהנה יסוד הדין שרק ה' מיני דגן חייבים בחלה מבואר בירושלמי חלה פרק א הל' א שהוא משום דנאמר לחם בפסח, ונאמר לחם בחלה, ומה לחם דפסח דבר הבא לידי מצה וחמץ, אף חלה כן, ובדקו ומצאו שאין לך אלא ה' מינים. וא"כ להרמב"ן דלא סגי לענין מצה במין הראוי להחמין אלא בעי נמי שילוש במים דוקא שיהא ראוי ממש להחמין. א"כ היה לנו לומר כן גם לענין חיוב חלה, ואילו בהלכות חלה הביא הרמב"ן עצמו המשנה דעיסה שנילושה במי פירות חייבת, ומשמע דסובר דכן היא ההלכה, ועל כרחך צריך לומר דאע"ג דלא ראוי להחמין מ"מ לחם מיהא הוי. וא"כ מגלן למילף מפסח דלא מיחייב בחלה אלא ה' מינים, דילמא אורז ודוחן נמי לחם מיקרי אע"ג דלא מחמין, וכמו שהעיר בקובץ שיעורים שם (אות קעז).

ואמר בזה מרן הגרש"ז אויערבאך זצ"ל (הליכות שלמה עמ' קמט) דלאו גז"ש גמורה היא אלא גילוי מילתא, דכיון שבדקו ומצאו שרק ה' מינים מחמיצים, וע"כ דלחם האמור בפסח הוא ממינים אלו, א"כ אמרינן דה"ה בשאר דוכתי שנאמר בתורה לחם דאינו אלא מאותם המינים. ולכן גם לענין ברכת המוציא דלית לן שום ילפותא אמרינן הכי, דסו"ס הוי גילוי מילתא דהנך מיקרו לחם. וכמו"כ הא דילפינן במנחות (עב) לענין חדש לחם לחם ממצה, לפי דברינן אין זה ממש גז"ש אלא הוי רק גילוי מילתא בעלמא. אבל הדין דבעי ראוי להחמין אין למדין ממצה לחלה, כי אינו שייך אלא במצה, אף דבמצה באמת

עיקר הטעם הוא מפני שאינו מחמץ, וגם אילו הוה לחם לא היה ראוי למצוה, דמ"מ שפיר הוי גילוי מילתא גם לענין זה דלא מיקרי לחם.

ואולי אפשר לבאר מחלוקת הרמב"ם והרמב"ן באופן זה. דנחלקו אם חטה שאין בה גלוטן עדיין שם חטה עליה, או שמא זה כבר נחשב למין אחר ויצא מכלל חמשת מיני דגן וכבר אינו נחשב למין חטה. דדעת הרמב"ם ודעימיה דהגם שאין בחטה גלוטן, מ"מ שם חטה עליו, ושפיר יוצא בזה יד"ח אכילת מצה בליל פסח. ואילו דעת הרמב"ן דחטה בלא גלוטן כבר אינה חטה והפכה להיות מין אחר ואולי אפילו מין שאינו מחמשת מיני דגן כיון שאינו יכול להחמץ אלא להסריח כדין אורז ודוחן וכיוצ"ב.

נפק"מ בזה תהא מה שנוגע להלכה, אם יהיה מותר לאכול מצה זו שנאפתה מקמח ללא גלוטן בערב פסח, ולדעת הרמב"ם שיוצאין בה יד"ח אכילת מצה בליל פסח יהיה אסור באכילה, ולדעת הרמב"ן שאין יוצאין בה יד"ח אכילת מצה, יהיה מותר לאכול מצה זו בערב פסח, כיון שכלל אינה יכולה להגיע למצב של חמץ.

וראיתי מה שכתב בספר צפנת פענח (חלק א) דמי שעושה עיסה משני מיני דגן כגון חיטה ושעורה, אינו יוצא בזה ידי חובת מצה, דכמו בבהמה המרביע שני בהמות, המין הנולד הוי מין שלישי מין חדש, הכי נמי כאן העיסה היוצאת הוי מין חדש שאינו מחמשת מיני דגן ואינו יוצא ידי חובת מצה.

ורבינו מרן הגרי"ש אלישיב שליט"א הקשה עליו (הגדה של פסח עמ' 270) מהא דאיתא בגמרא פסחים (לה, א) דבעינן חמשת מיני דגן, וילפינן לה מדכתיב לא תאכל עליו חמץ שבעת ימים תאכל עליו מצות, מי שבא לידי חימוץ יוצאים בו ידי חובת מצה. והנך ה' מיני דגן באים לידי חימוץ, אבל שאר מינים באים לידי סרחון ולא לידי חימוץ ע"ש בגמרא. וא"כ המין החדש הזה אע"פ שנחשב מין חדש בודאי הוא בא לידי חימוץ, ולמה לא יצאו בו ידי חובת מצה. ואולי ידע הראגוצ'ובר זצ"ל שאינו בא לידי חימוץ, וצ"ע.

אבל באמת אין זו קושיא, כיון שלא די בזה שבא לידי חימוץ, אלא הוא צריך להיות מחמשת מיני דגן. ובנידון דידן הרי מחמת התערובת פנים חדשות באו לכאן, והוא מין חדש שאינו מחמשת מיני דגן, וזהו הטעם שכתב דמטעם זה אינו יוצא ידי חובת מצה. והוא כטעם הרמב"ן לענין מין של חטה, שהמין המיוחד הזה אף שבא ממשפחת החיטין, אבל כיון שהוא עצמו לא יכול לבוא לידי חימוץ, א"כ אין זה מין חטה אלא פנים חדשות באו לכאן שהוא מין אחר, ועל כן לא יוצא בזה יד"ח מצה. [ואף שעצם דברי הצפנת פענח צ"ע מצד אחר, דלא דמי למרביע שני בהמות, שכאן סו"ס העיסה באה משני מיני דגן, והאיך אפשר לומר, דמה שיצא מהם כבר אינו מחמשת מיני דגן].

[וידידי הרב אהרן וקסלשטיין רצה לומר בזה: נראה כוונת הגאון דהשם מין נתפס עליו בשעה שנעשה ראוי לאכילה, שהרי הכוסס חטים מברך בורא פרי אדמה, ואחר אפייה מברך המוציא לחם, הרי דאז נולד שם המין שלו, ולכן המערב שני מיני דגן הווי כמרביע.

ומיהו לכאורה י"ל דלגבי חמץ הקפידה תורה רק על שם דגן, וחטה ושעורה לענין זה הוי כמו שם לווי, דהרי גם חטה עצמה יש בה כמה בנות מינים, ואין חוששין לכך לגבי דבר הבא מן החטים כגון מנחות, כך לגבי חמץ ומצה ה' מינים הללו כולם ממין אחד הנקרא דגן הם.

ומיהו גם לדעת הגאון הרגוצ'ובי צ"ל דדוקא בתערובת שאין המין הראשון ניכר אבל אם נטל חצי זית ממצת חטה וחצי זית ממצת שעורה וכרכן ואכלן יצא, דאל"כ אמאי לא נימא הכי גבי מרור שרבים נהגו ליטול מב' מינים ולכרוך].

ודעת רבינו מרן הגרי"ש אלישיב שליט"א (הגדה של פסח עמ' 26): מצה העשויה מחיטה המופרדת מהגלוטן שבה או מהעמילן שבה, יתכן שאין יוצאים בזה ידי חובה בליל פסח, כיון דבכה"ג אין העיסה ראויה לבוא לידי חימוץ. ועם זאת אין להקל לאכול מצה זו בערב פסח.

והנה יש לדון האין יהיה הדין בסוג כזה של חטה לענין הפרשת חלה דמבואר במשנה בחלה (פרק א משנה א) וכן במשנה במנחות (ע,א) דחמשה דברים חייבים בחלה: חטים, שעורים, כוסמין, שבולת שועל ושיפון, והם חמשת מיני דגן. וכך נפסק להלכה ברמב"ם פרק ו מהל' בכורים הל' ב. וכן בטוש"ע יו"ד סי' שכד סעי' א.

ואחר שנלושו ונעשו עיסה, נתחייבה בהפרשת חלה, שנאמר "באכלכם מלחם הארץ" (במדבר טו, יט), וכתב הרמב"ם שם ע"פ הירושלמי דאין קרוי לחם אלא פת הנעשית מאלו חמשת מיני הדגן הנזכרים. וכן אמרו בירושלמי חלה (פ"א ה"א) וכן בירושלמי פסחים (פ"ב ה"ד): "יכול יהיו כל הדברים חייבים בחלה, תלמוד לומר מלחם ולא כל לחם. אין לי אלא חטים ושעורים בלבד, כוסמין ושבולת שועל ושיפון מנין, תלמוד לומר: ראשית עריסותיכם (במדבר טו, כו) ריבה הכל", היינו כוסמין שבולת שועל ושיפון שהם ממין חטים או שעורים.

עוד דרשו שם בירושלמי: "ריש לקיש בשם ר' ישמעאל אמר: נאמר לחם בפסח לקחם עני (דברים טז, ג) ונאמר לחם בחלה באכלכם מלחם הארץ, מה לחם האמור בפסח אינו אלא מדבר שבא לידי חמץ ומצה, אף לחם האמור בחלה אינו אלא מדבר שבא לידי חמץ ומצה (ראה מנחות ע,ב ובפיהמ"ש להרמב"ם ריש חלה הביא את הלימוד הזה). בדקו ומצאו שאין לך בא לידי חמץ אלא חמשת המינים בלבד, אבל שאר המינים אינם באים לידי חמץ ומצה אלא לידי סרחון".

עוד דרשו שם בירושלמי, ר' שמואל בר נחמן למדו שהמינים הללו בלבד הם הנקראים לחם, ממה שנאמר בישעיה (כח, כה): וְשֵׁם חֲטָה שׁוֹרָה וְשִׁעֲרָה נִסְמָן וְכִסְמַת גְּבֻלָּתוֹ, חטה אלו החטים, שורה זו שבולת שועל, ולמה נקרא שמה שורה, שהיא עשויה כשורה. ושערה אלו השעורים, נסמן זה השיפון, וכסמת זה הכוסמין. גבולתו, עד כאן גבולו של לחם. ואע"פ שפסוק זה הוא מדברי קבלה, מ"מ למדים ממנו לדין תורה, לפי שנאמר בסמוך

לו: "וַיִּסְרוּ לְמִשְׁפַּט אֱלֹקֵינוּ יוֹרְנוּ" (ישעיה כח, כו) לומר שהוא כמו דבר תורה שיורנו משמעו, שלמדים מכאן כמו שלמדים מדברי תורה. אלו דברי הירושלמי.

עוד נידון בירושלמי דין "הקרמית" (ראה רש"י פסחים לה, א וצל"ח שם בדעתו שני פירושים, אם הוא מין אורז או מין דוחן. ובמאירי כתב שם שהוא מין ממיני הקטניות), ר' יוחנן בן נורי אמר חייבת בחלה, שבדקה ומצאוה שהיא באה לידי מצה וחמץ, וכן האורז חייב בחלה לדעתו, שהוא בא לידי מצה וחמץ. ולדעת חכמים אין הקרמית חייבת בחלה, שבדקה ולא מצאוה שהיא באה לידי מצה וחמץ, היינו שמצאוה שאינה באה לידי מצה וחמץ, וכן האורז אינו חייב בחלה. והלכה כחכמים כפי שפסק הרמב"ם פרק ו' מהל' בכורים הלכה ב' והלכה י"א. וכן הוא בטוש"ע יו"ד סי' שכד סעי' ט (דין קרמית באופן מיוחד לא הובא בפוסקים, אלא שהוא בכלל אורז ודוחן או קטניות שפטורים).

[אף שענין זה לא ברור כל כך, דהאיך יתכן שנחלקו בדבר השייך למציאות, ששניהם בדקו ומצאו היפך אחד מהשני האחד מצא שהוא מגיע לידי חימוץ והשני מצא שאינו מגיע לידי חימוץ, וצ"ע. ויתכן שהוא דבר גבולי בין חימוץ לסרחון. ועוד יתכן שפעמים כך ופעמים כך וחלוקים איזהו טבעו היסודי].

עכ"פ מבואר דהן לענין חלה והן לענין מצה בעינן שיהא עליו שם "לחם", ואין לחם אלא מחמשת מיני דגן. ואם נאמר שחטה ללא גלוטן שייכת לחמשת מיני דגן, כי אז תתחייב בחלה וגם אפשר לצאת בה יד"ח מצה בליל הפסח. אבל אם נאמר דחטה ללא גלוטן הוא בריה בפני עצמה ואינה שייכת יותר לחמשת מיני דגן, כי אז עיסתה תהא פטורה מחלה וגם לא יצאו בה י"ח אכילת מצה בליל הפסח.

עוד יש לעיין בזה, דהנה מבואר במשנה בפסחים (לה, א) דאין אדם יוצא ידי חובתו במצה של טבל או של מעשר ראשון שלא ניטלה ממנו תרומת מעשר, שנאמר: "לא תאכל עליו חמץ שבעת ימים תאכל עליו מצות" (דברים טז, ג) ופרש"י שם: דמי שאיסורו משום בל תאכל חמץ אתה יוצא בו ידי מצה אם עשאו מצה, יצא זה שאין איסורו משום בל תאכל חמץ בלבד.

ואם כן לנידון דידן צריך עיון טובא, דנראה שעיסה כזאת מקמח שאין בו גלוטן שאינו בא לידי חימוץ אין עוברים עליו בבל תאכל חמץ כיון שאינו חמץ, וא"כ ממילא אי אפשר גם לצאת בו ידי חובת "תאכל עליו מצות".

ועוד, מבואר ברמב"ם פרק ו' מהל' חמץ ומצה הל' ז: "זה הכלל, כל שאין מברכין עליו ברכת המזון, אין יוצא בו ידי חובתו". והיא גופא קשיא, דמי יימר לן דזה נקרא לחם שמברכין עליו ברכת המזון. וראה בגמרא ברכות (מד, א) דעת חכמים דאינו מברך אלא על "לחם" שהוא מחמשת מיני דגן: חטים ושעורים וכוסמים ושבולת שועל ושיפון. כיון ש"וברכת" אינו מוסב אלא על הכתוב שלפניו "ארץ אשר לא במסכנות תאכל בה לחם" ועל הכתוב "ארץ חטה ושעורה וגו'", ש"ארץ" שכתוב במקרא שלאחריו — ארץ אשר לא במסכנות וגו' — הפסיק הענין. וההלכה כחכמים כמבואר ברמב"ם פרק ג מהל' ברכות הל' ב. וכן בטוש"ע או"ח סי' רח סעי' א.

ואם נאמר שחטה ללא גלוטן יש כאן פנים חדשות ושוב אינם ממין חטים, אם כן גם אינו חייב עליו בברכת המזון, ואם לא מברך עליו ברכה מ"ז, גם לא יוצא בו יד"ח אכילת מצה בליל הפסח.

ומכל הני טעמי נראה דאין אדם יוצא ידי חובת מצה בליל פסח שנאפתה מקמח חטה ללא גלוטן. ועל כן מי שקשה לו לאכול מצה עם גלוטן, יקנה לעצמו את המצות שנאפו משבולת שועל וכיוצ"ב שיש בו מעט מאד גלוטן, וידחוק את עצמו לצאת יד"ח כזית מצה בליל הפסח לקיים מצוה של תורה, ויש לחוש בזה לדעת הרמב"ן הסובר דלא סגי בזה שהוא ממין חטה, אלא צריך שזה גופא יוכל לבוא לידי חימוץ, ולפי מה שנתבאר יתכן דכלל לא הוי מין חטה ולא נמנה על חמשת מיני דגן דודאי לא יוצאין בו יד"ח מצה בליל הפסח.

סימן נא

אם יוצא ידי חובת אכילת מצה בפת הבאה בכיסנין

בו יבואר אי בעינן טעם מצה

כתב החינוך (מצוה י'): "לאכול לחם מצה בליל חמשה עשר בניסן העשוי ממין דגן, שנאמר (שמות יב, יח): בערב תאכלו מצות, ופירוש, ליל חמשה עשר בניסן בין בזמן שיהיה שם פסח או בזמן שלא יהיה שם".

וכתב שם המנחת חינוך, וזהו תוכן דבריו, דהחינוך דקדק וכתב לאכול לחם מצה, כיון שצריך שיהא "לחם", ואם אינו נקרא לחם אינו יוצא. וההגדרה של "לחם" היא כל שמברך עליה ברכת המוציא ומברך ברכת המזון, וזהו "לחם". ואם אינו מברך עליה ברכת המוציא ולא ברכת המזון, זה אינו לחם גם לענין מצה. והוכיח כן מדברי הגמרא בברכות (לז, ב) לענין חביצא, אומר שם רב יוסף: "האי חביצא דאית ביה פירורין כזית בתחילה מברך עליו המוציא לחם מן הארץ, ולבסוף מברך עליו שלוש ברכות. דלית ביה פירורין כזית, בתחילה מברך עליו בורא מיני מזונות ולבסוף מברך מעין שלוש" [פירוש: לדעת רש"י, התוספות שם והריטב"א, חביצא היא פירורי לחם שנתבשלו, ואם יש בהם פירורים בגודל כזית, כי אז מברך עליהם המוציא ולבסוף ברכת המזון, מכיון שהפירורים הם בגודל של כזית, אע"פ שנתבשלו ונעשו חביצא הם נחשבים "לחם", ולכן מברכים לפניהם ואחריהם את ברכת הלחם. אבל אם אין בפירורין שיעור כזית באחד מהם, דינו כמזונות, כיון שהפירורים הם פחותים מכזית, הרי כְּטִיל מהם שם לחם ונחשבים כ"דגן ולא עשאו פת" שברכתו "בורא מיני מזונות" ו"על המחיה"].

ובהמשך שואלת הגמרא על רב יוסף מהברייתא: "ליקט מכולן כזית ואכלן, אם חמץ הוא ענוש כרת, ואם מצה הוא, אדם יוצא בו ידי חובתו בפסח" [פירוש: אם ליקט מכל פתיתי המנחות עד שבכולם יחד יש כשיעור זית ואכלן, אם חמץ הוא ואכלו בפסח, הוא